

ทิศทางการวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศึกษาศาสตร์ในทศวรรษหน้า
Direction of Social Sciences, Humanities and Education Research
for next Decade.

ประทีป ฉัตรสุภางค์*
วุฒินันท์ กันทะเตียน**
และภัทริยา กิจเจริญ* **

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการศึกษาวิจัย^๑ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อกำหนดทิศทางการวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศึกษาศาสตร์ในทศวรรษหน้า (๒๕๕๕- ๒๕๖๔) อันเป็นแนวทางในการสร้างองค์ความรู้ใหม่เพื่อชี้นำสังคม ตลอดจนพัฒนาโยบายสาธารณะในอนาคต เป็นการดำเนินงานตามนโยบายของมหาวิทยาลัยมหิดล ว่าด้วยการเป็นมหาวิทยาลัยแห่งการวิจัย

การวิจัยออกแบบเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้แก่ การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เพื่อสำรวจผลงานวิจัยของอาจารย์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ที่มีอยู่ในระบบฐานข้อมูลตั้งแต่ปี ๒๕๔๕ จนถึงปี ๒๕๕๒ การจัดประชุมสัมมนาวิชาการการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยศึกษาในประเด็นต่างๆ ดังนี้ ประเภทการวิจัย พื้นที่การวิจัย แหล่งทุน อัตลักษณ์ ความเชี่ยวชาญของบุคลากรประเด็นปัญหาทางสังคม การใช้ประโยชน์จากการวิจัย และลักษณะการบูรณาการ วิเคราะห์ข้อมูลโดยเทคนิควิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เปรียบเทียบสภาพที่เป็นจริงและสภาพที่พึงประสงค์ และทำการสังเคราะห์ทิศทางการวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ ด้านสังคมศาสตร์ และด้านศึกษาศาสตร์

* ดร. รองคณบดีฝ่ายวิชาการและวิจัย คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ได้รับทุนสนับสนุนจากกองทุนหงส์วิวัฒน์ และคณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

* * ดร. ประธานหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาศึกษาศาสตร์กับการพัฒนา ภาควิชามนุษยศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

* * * ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษา ภาควิชาศึกษาศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

^๑โครงการวิจัย : ทิศทางการวิจัยด้านสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศึกษาศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.

ผลการศึกษา พบว่า ทิศทางการวิจัยด้านสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศึกษาศาสตร์ในอนาคต คือ การวิจัยเชิงบูรณาการบนพื้นฐานของศาสตร์สาขาวิชา เพื่อตอบสนองต่อปัญหาสังคม อันนำไปสู่การขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ คณะผู้วิจัยเสนอแนะว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรกำหนดนโยบายและยุทธศาสตร์ที่ตอบสนองต่อทิศทางการวิจัยด้านสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศึกษาศาสตร์ในอนาคตโดยมุ่งสู่การพัฒนาศักยภาพในการแข่งขันของการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนการแก้ปัญหาทั้งในเชิงรับและรุก ครอบคลุมทั้งระดับประเทศ สถาบัน และบุคคล

คำสำคัญ: ทิศทางการวิจัย, สังคมศาสตร์, มนุษยศาสตร์, ศึกษาศาสตร์

ABSTRACT

Title: Direction of Social Sciences, Humanities and Education Research for next Decade.

Field: Social Sciences

Name: Dr.Pratheep Chatsuphang, Dr.Wuttinan Kantatian, Dr.Patreeya Kitchareon.

This publication was a part of research project. The main objective was to study the direction of social sciences, humanities, and education research for next decade. (A.D. ๒๐๑๒ – ๒๐๒๑) That was for establishing new bodies of knowledge to society and developing public policies in the future. This research ran by Mahidol policy to be the research university.

Research was designed by qualitative methods; such as documentary research for studying research papers based on online data during A.D. ๒๐๑๒ – ๒๐๑๙ in Social Sciences and Humanities Faculty of Mahidol University, academic seminar, Focus Group Discussion, and In-depth Interview. Boundaries of contents were themes, areas, funding's, identities, staffs' specifications, social problems issues, utilities, and integration of researches. Content was analyzed by comparing fact and expectation and by synthesizing direction of Social Sciences, Humanities and Education Research.

Main findings of the direction of Social Sciences, Humanities and Education Research were integration research on the fundamental of each science for responding against the social problems unto the public policies. This study suggested that the occurring institutions should make the policy and strategies for responding to future direction of Social Sciences, Humanities and Education Research. Aiming of the policies were developing competencies and sustainable development, solving problems both active and passive, and including country level, institution level, and individual level.

Key word: direction of research, social sciences, humanities, education

บทนำ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาทิศทางการวิจัยด้านสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศึกษาศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจงานวิจัยที่ผ่านมาในรอบ ๘ ปีของคณาจารย์ และบุคลากรสายวิชาการ ด้านสังคมศาสตร์ ด้านมนุษยศาสตร์ และด้านศึกษาศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ และศึกษาทิศทางการวิจัยด้านสังคมศาสตร์ ด้านมนุษยศาสตร์ และด้านศึกษาศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ คณะผู้วิจัยจึงออกแบบวิธีวิจัยดังมีรายละเอียด ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ เป็นการศึกษารายงานจากเอกสาร (Documentary Research) อาศัยเทคนิควิธีการทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบ (Systematic Review) และใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ตามกรอบแนวคิดของการวิจัย เพื่อศึกษาผลงานวิจัยของอาจารย์ และบุคลากรสนับสนุนสายวิชาการ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล โดยศึกษาเฉพาะงานวิจัยที่เสร็จสมบูรณ์แล้ว ทั้งที่อยู่ในรูปแบบงานรายงานการวิจัย และบทความวิจัยที่ตีพิมพ์ในวารสารทั้งภายในประเทศไทยและต่างประเทศ จำนวน ๑๗๗ เรื่อง

ขั้นตอนที่ ๒ เป็นการจัดประชุมวิชาการ โดยการเชิญผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ มาให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับทิศทางการวิจัยของคณะฯ ในด้านสังคมศาสตร์ ด้านมนุษยศาสตร์ และด้านศึกษาศาสตร์ ได้แก่ ศ.ดร.ทวีทอง หงส์วิวัฒน์ ผู้เชี่ยวชาญด้านสังคมศาสตร์, ศ.ดร.ธีระพันธ์ เหลืองทองคำ ผู้เชี่ยวชาญด้านมนุษยศาสตร์, และ ศ.ดร.อุทัย ดุลยเกษม ผู้เชี่ยวชาญด้านศึกษาศาสตร์

ขั้นตอนที่ ๓ เป็นการศึกษาโดยใช้เทคนิควิธีการสนทนากลุ่ม (Focus Group) โดยแบ่งตามกลุ่มสาขาวิชา ๒๒ หลักสูตร เพื่อศึกษาทิศทางการวิจัยด้านสังคมศาสตร์ ด้านมนุษยศาสตร์ และด้านศึกษาศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล ประกอบด้วย

ก) คณาจารย์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์	จำนวน ๘๒ คน
ข) บุคลากรสนับสนุนสายวิชาการ	จำนวน ๑๐ คน
รวม	จำนวน ๑๐๒ คน

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย

- แบบเก็บข้อมูลจากการสำรวจผลงานวิจัยของคณาจารย์และบุคลากรสายวิชาการ
- หัวข้อการสัมมนาวิชาการ และการแยกกลุ่มย่อย
- ประเด็นการสนทนากลุ่ม

การวิเคราะห์ข้อมูล อาศัยสถิติเชิงพรรณนา (Descriptive Statistics) และการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)

ระยะเวลาดำเนินการ ๖ เดือน ตั้งแต่เดือนกันยายน ๒๕๕๓ – มีนาคม ๒๕๕๔

(๑) ทิศทางการวิจัยและอัตลักษณ์ของการวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ในทศวรรษหน้า

บทเรียนจากการวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ ได้สะท้อนประเด็นปัญหาบางอย่างโดยเฉพาะความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์แห่งมนุษยศาสตร์ว่าคืออะไร แม้จะช่วยชี้เบาะแสแต่ก็ไม่เคยได้คำตอบที่สมบูรณ์ สิ่งที่สำคัญคือความพยายามแสวงหาคำตอบเพื่อแสดงให้เห็นถึงความวิริยะอุตสาหะ ความมุ่งมั่นบากบั่นที่จะสะท้อนให้เห็นความสำคัญของศีลธรรมจรรยา มิติด้านจิตวิญญาณ และสติปัญญาในท่ามกลางกระแสโลกที่ถูกซัดเหวี่ยงไปด้วยกระแสแห่งวิชา มาया การสูญเสียความเข้มแข็งทางจิตวิญญาณของผู้คนในสังคม การโยกหาศรัทธาภายใน ทว่ามนุษย์ก็ยังคงดิ้นรนเพื่อให้ชีวิตตนเองรอดโดยไม่คำนึงถึงกฎแห่งศีลธรรมอันดีงามที่เป็นสากลใด ๆ

การวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ แม้จะอยู่ในบริบทของสังคมไทยและวัฒนธรรมไทย แต่เป้าหมายนั้นสูงกว่า กว้างกว่าที่จะมุ่งเพียงสังคมไทย ความเป็นมนุษยศาสตร์นั้นเป็นสากลที่จะสรรค์สร้างสิ่งดี ๆ ให้สังคมโลก แม้งานวิจัยจะยังไม่ได้ตอบคำถามจากความใคร่รู้อย่างชัดเจน แต่อย่างน้อยได้แสดงบทบาทในเวทีวิชาการในระดับชาติเพื่อขับเคลื่อนองค์ความรู้ในเชิงปรัชญา ศาสนา คุณธรรมจริยธรรมสู่สาธารณะ และยังคงมุ่งหวังและตั้งมั่นที่จะสร้างผลงานวิชาการจากการวิจัยที่แสดงอัตลักษณ์ความเป็นมนุษยศาสตร์สู่เวทีวิชาการในวงกว้างต่อไป ทั้งนี้โดยอาศัยการทบทวนบทบาทด้านการวิจัยที่ผ่านมา และการแสวงหาทิศทางสำหรับการวิจัยในอนาคต

ประเด็นปัญหาการวิจัยที่ผ่านมาถูกกำหนดโดยแหล่งทุนเป็นสำคัญ โดยเสนอผ่านมายังนักวิชาการและนักวิจัย ดังนั้น ลักษณะงานวิจัย เนื้อหาวิจัยและพื้นที่วิจัย แหล่งทุนเป็นผู้ตั้งโจทย์และกำหนดทิศทาง การวิจัยมีลักษณะเป็นชุดโครงการ เช่น ชุดโครงการวิจัยและส่งเสริมวัดเพื่อการพัฒนาการศึกษาและเผยแผ่ศาสนาธรรม ได้แก่ กรณีศึกษาวัดพระธรรมกาย จังหวัดปทุมธานี วัดปัญญานันทาราม จังหวัดปทุมธานี วัดเฉลิมพระเกียรติ จังหวัดนนทบุรี วัดไตรมิตรวิทยาคม กรุงเทพมหานคร วัดราชโอรสาราม กรุงเทพมหานคร วัดอนงคาราม กรุงเทพมหานคร วัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร เป็นต้น ชุด

โครงการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่จะนำไปสู่การสร้างรูปแบบการเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม ที่บูรณาการกิจกรรมการเรียนรู้ระหว่าง วัด โรงเรียนครอบครัวและชุมชน ได้แก่ กรณีศึกษาวัดหนองคาราม เขตคลองสาน กรุงเทพมหานคร เป็นต้น ชุดโครงการวิจัยที่เลือกบุคลากรทางศาสนาที่มีบทบาทต่อการศึกษา ได้แก่ การวิจัยแม่ชีกับภารกิจทางการศึกษาในประเทศไทย การวิจัยเพื่อพัฒนาศักยภาพด้านทุนและเครือข่ายด้านศาสนาพุทธ ได้แก่ กรณีศึกษาวัดลำพญา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐม ชุดโครงการวิจัยในโครงการเยาวชนพลยุติธรรม เรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท เถลิงพระเกียรติเนื่องในโอกาสมหามงคลพระชนมพรรษา ๘๐ พรรษา และการวิจัยเชิงคัมภีร์ เช่น การวิจัยสมาธิในพระไตรปิฎก วิวัฒนาการการตีความคำสอนเรื่องสมาธิในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทในประเทศไทย

แม้ประเด็นการวิจัยจะถูกกำหนดโดยแหล่งทุน แต่เนื้อหาวิจัยสรุปได้ดังนี้ คือ การวิจัยในด้านปรัชญา ศาสนา จริยธรรม คุณธรรม และองค์ความรู้เชิงคัมภีร์ ซึ่งเป็นธรรมชาติขององค์ความรู้ด้านมนุษยศาสตร์ นอกจากนี้ การวิจัยยังสนองตอบต่อผู้รับผิดชอบโดยตรงในระดับนโยบาย หรือหน่วยงานที่เห็นคุณค่าและส่งเสริมการวิจัย เช่น มหาวิทยาลัยมหิดล สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ กระทรวงยุติธรรม แสดงว่าการวิจัยได้ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ทั้งแก่ฝ่ายผู้กำหนดประเด็นวิจัย และผู้ทำวิจัยที่ได้ใช้ความสามารถในเชิงมนุษยศาสตร์อย่างภาคภูมิใจ

รองศาสตราจารย์ ดร.ธีระพันธ์ เหลืองทองคำ ได้สะท้อนให้เห็นว่าธรรมชาติของความเป็นมนุษยศาสตร์เดิมทีนักวิจัยมักแสดงออกเป็นรายบุคคล ชอบทำงานคนเดียว ซึ่งต่อไปนักวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ควรริเริ่มและบุกเบิกการทำงานเป็นทีม เป็นการศึกษาแบบสหวิชา ข้ามสาขาวิชา และทันต่อการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลก กระแสสังคม โดยเฉพาะประเด็นที่นักมนุษยศาสตร์ไม่ควรละเลย ได้แก่ ๑) เศรษฐกิจพอเพียง ๒) เรื่องของภัยพิบัติ ๓) การพัฒนาอย่างยั่งยืน ๔) เรื่องความมั่นคงของมนุษย์ ๕) เรื่องพลังงานทดแทน หรือผลกระทบต่อมนุษย์จากการพัฒนาทางด้านเทคโนโลยี ๖) เรื่องสิ่งแวดล้อมและภาวะโลกร้อน ๗) เรื่องความแตกแยกของสังคมไทย ๘) เรื่องการท่องเที่ยว ๙) เรื่องความสัมพันธ์ที่ดีกับประเทศเพื่อนบ้าน ๑๐) เรื่องสิทธิมนุษยชน ๑๑) เรื่องความหลากหลาย ๑๒) เรื่องสิ่งอุปโภคบริโภค ๑๓) เรื่องแรงงานข้ามชาติ

ทิศทางหรือแนวทางการวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ ควรมองสภาพแวดล้อมทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพราะปัจจัยเหล่านี้เป็นสิ่งที่กำหนดทิศทางการวิจัย ดังที่พระศรีวิสุทธิโมลี (ประยุทธ์ ปยุตโต) เคยกล่าวถึงอุดมคติและแนวทางการศึกษาที่สอดคล้องกับสภาพความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมและเอกลักษณ์ของบ้านเมืองไทย โดยระบุว่าจำเป็นต้องทราบถึงสภาพแวดล้อมที่

เปลี่ยนแปลงไปและเอกลักษณ์ก่อนเป็นอันดับแรก หรือต้องทราบสภาพและปัญหาที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน ก่อนจึงจะเห็นแนวทางได้^๒

ปัญหาต่างๆ สำหรับการศึกษาวิจัยนั้น ควรเป็นการศึกษาให้เป็นความรู้แบบองค์รวม โดยบูรณาการความรู้เชิงสังคมศาสตร์ที่มุ่งศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม ที่เคลื่อนไหวไปตามเงื่อนไขทางวัฒนธรรมของสังคมแต่ปรากฏการณ์หนึ่งๆ นั้น ไม่อาจอธิบายหรือหาคำตอบจากทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งโดยเฉพาะได้ เช่น ปัญหาการติดยาเสพติด อาจมีการระบุว่าเกิดมาจากปัญหาความแตกแยกของครอบครัว อาจระบุว่าเกิดมาจากการคบเพื่อน หรือบางทฤษฎีอาจระบุว่าเกิดมาจากปัจจัยภายในของผู้ที่ติดยาเสพติดเองคือการขาดความเชื่อมั่นในตนเอง^๓ ดังนั้น จึงพอจะสังเกตได้ว่าปัญหาทางสังคมก็คือปัญหาที่เกี่ยวข้องกันเป็นพลวัตโดยเฉพาะการที่มนุษย์ประสบปัญหาด้านใดด้านหนึ่ง ไม่ว่าจะมองจากทฤษฎีเชิงโครงสร้างสังคม ทฤษฎีเชิงจิตวิทยา หรือทฤษฎีเชิงศาสนาแล้วแต่สัมพันธ์ด้วยกันทั้งสิ้น

นอกจากประเด็นเสนอแนะเพื่อการวิจัยดังกล่าวแล้ว นักวิจัยควรพิจารณาพื้นที่ที่ทำการวิจัย เพราะการออกพื้นที่นั้นจะทำให้ผู้วิจัยได้รายละเอียด ได้ข้อมูลที่ตรงกับการวิจัย ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียน โรงพยาบาล สถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาต่างๆ เช่น วัด สุเหร่า โบสถ์ เป็นต้น นักมนุษยศาสตร์สามารถทำวิจัยได้ในหลากหลายมุมมอง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการศึกษา เรื่องศาสนา เรื่องอาชญากรรม หรือแม้กระทั่งเรื่องของสิทธิมนุษยชน เป็นต้น ในเรื่องพื้นที่ที่ทำการวิจัยนั้น นักวิจัยอาจจะมองพื้นที่ที่ทำการวิจัย เป็นพื้นที่เขตการปกครอง พื้นที่เศรษฐกิจ หรือพื้นที่เขตทางภูมิศาสตร์ได้ นักมนุษยศาสตร์สามารถนำเอาประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ต่างๆมาทำการวิจัยได้มากมาย

สำหรับการผลักดันและการสร้างแรงจูงใจให้เกิดนักวิจัย หรือให้งานวิจัยมีคุณภาพ จำต้องอาศัยผู้บริหาร ที่ทำหน้าที่รับผิดชอบการวิจัย ต้องทำงานแบบเชิงรุกและอำนวยความสะดวกในทุกเรื่อง ตัวอย่างเช่นชักชวนให้คณาจารย์ นักวิจัย นักศึกษามาร่วมกันทำงานวิจัย อำนวยความสะดวกช่วยเขียนโครงการเพื่อเสนอขอทุน ทั้งนี้เพื่อให้ผลงานบรรลุตามเป้าหมายและมีประสิทธิภาพ นอกจากนั้นควรที่จะหาช่องทางในการเผยแพร่ ตีพิมพ์ให้กับทีมวิจัย พร้อมทั้งช่วยแปลผลงานวิจัยออกสู่สาธารณะเป็นผลงานที่มีคุณภาพได้มาตรฐาน

^๒ พระศรีวิสุทธิโมลี (ประยุทธ์ ปยุตโต). (๒๕๑๖), “อุดมคติและแนวทางการศึกษาที่สอดคล้องกับสภาพความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม และเอกลักษณ์ของบ้านเมืองไทย”, ใน บนเส้นทางการแสวงหาโฉมหน้าใหม่ของการศึกษาไทย, รายงานการประชุมทางวิชาการครั้งที่สี่ พฤษภาคม ๒๕๑๖ กรมสามัญศึกษา, หน้า ๓๑.

^๓ สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ และจุมพล หนิมพานิช, “การวิจัยทางสังคมศาสตร์”, ใน เอกสารการสอนชุดวิชามนุษย์กับสังคมสาขาวิชาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๕), หน้า ๓๙๓.

การสนทนากลุ่มนักวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ จากคณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล พบว่า ภาพรวมประเด็นการวิจัยที่ผ่านมาที่มีความเกี่ยวเนื่องกับกรอบแนวคิดทางปรัชญา ศาสนา และจริยธรรม โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยส่วนใหญ่ได้รับการผลักดันไปสู่ระดับนโยบายสาธารณะ ทั้งนี้เพราะแหล่งทุนมุ่งนำผลการวิจัยไปใช้ แต่หากพิจารณาประเด็นอื่นๆ ประกอบ ควรให้ความสนใจเพิ่มเติม เช่น คุณค่างานวิจัยที่นำไปใช้ประโยชน์ได้จริง ตอบสนองต่อสาธารณะ ทั้งนี้เนื่องมาจากธรรมชาติของมนุษยศาสตร์ เป็นลักษณะแนวคิด แนวอุดมคติ เป็นความจริงของชีวิตและสังคม แม้จะไม่ใช่วิทยาศาสตร์ที่ต้องการพิสูจน์ในเชิงรูปธรรม แต่สิ่งที่จะเชื่อมสัมพันธ์ในระหว่างมนุษย์ด้วยกันนั้นเริ่มต้นจากความคิด หรือแนวคิดที่เห็นความสำคัญของ “ความเป็นมนุษย์” ดังนั้น ความเป็นมนุษยศาสตร์ จึงเป็นศูนย์กลางสำคัญระหว่างความเป็นมนุษย์ด้วยกันที่ยอมรับความหลากหลาย เป็นศูนย์รวมของศาสตร์สาขาต่างๆ

แม้ว่างานวิจัยในสังคมไทยส่วนใหญ่จะเป็นถูกกำหนดโดยแหล่งทุน แต่การวิจัยไม่ควรทิ้งความเป็นมนุษยศาสตร์ และต้องมีความพยายามนำเสนอให้เป็นศาสตร์ที่สังคมต้องการ เพราะประเด็นปัญหาสังคมต่างๆ เมื่อศึกษาเชิงลึกแล้วย่อมต้องการองค์ความรู้ เชิงคุณธรรมจริยธรรม ความเป็นมนุษยศาสตร์สำหรับการทำงานวิจัยจึงมีสัดส่วนที่สำคัญที่ไม่ควรทอดทิ้งหรือตามหลังศาสตร์อื่นๆ ดังข้อคิดเห็นที่ได้จากวงสนทนาซึ่งมีการตั้งคำถาม การให้เหตุผล เพื่อมองย้อนกลับมายังความเป็นมนุษยศาสตร์ให้ชัดเจนขึ้น

โจทย์สำหรับวิจัย ควรเป็นการผนวกหรือประสานประเด็นปัญหาทางสังคมและปรับประยุกต์ให้เข้ากับองค์ความรู้ด้านมนุษยศาสตร์ งานวิจัยจึงจะตรงกับเป้าหมายมากที่สุด คือ งานวิจัยที่เป็นด้านมนุษยศาสตร์ในขณะเดียวกันก็นำองค์ความรู้ที่เป็นที่ต้องการของสังคมสู่สาธารณะ ไม่ว่าจะเป็นการจัดการ ด้านสิ่งแวดล้อม ปัญหาด้านคุณธรรมจริยธรรมที่เพิ่มเป็นทวีในสังคมปัจจุบัน นั้นแสดงให้เห็นว่า ศาสนา ปรัชญา ยังมีความจำเป็น

องค์ความรู้ด้านมนุษยศาสตร์ นอกจากด้านปรัชญาและศาสนาแล้ว ยังมีความหลากหลายทางสาขาวิชา เช่น ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ภาษา สันติวิธี จริยธรรม คุณธรรมเชิงศาสนาและสังคม เป็นความโดดเด่นของมนุษยศาสตร์ การผลักดันให้เกิดการวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ในอนาคตเป็นเรื่องยาก แต่ควรมีอัตลักษณ์เฉพาะ เพราะปัญหาทางด้านจริยธรรม ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาความแตกต่างทางวัฒนธรรม ความขัดแย้ง ยังมีความจำเป็นต้องอาศัยปรัชญา ศาสนาเป็นตัวนำในท่ามกลางกระแสต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นทั่วสังคมโลก

งานวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ในอนาคต อยู่ในบริบทของปรัชญา ศาสนา จริยธรรม คุณธรรม แต่ในขณะเดียวกันต้องคำนึงถึงประโยชน์สาธารณะ เพื่อสนองต่อความต้องการของสังคม การทำให้

สังคมเข้มแข็ง สร้างจุดแข็งด้านมนุษยศาสตร์ กล่าวคือ หากดัชนีทางการตลาดนั้นวัดด้วยตัวเลข ดัชนีแห่งความเข้มแข็งของสังคม ก็ควรวัดด้วยความจริยธรรมคุณธรรมซึ่งมนุษยศาสตร์สามารถขับเคลื่อนได้อย่างเป็นรูปธรรม และเป็นโอกาสที่สังคมไทยจะมีความเข้มแข็งในเชิงจริยธรรม คุณธรรม

ทิศทางการวิจัยในอนาคตมิใช่เป็นแต่เพียงงานวิจัยที่เกิดจากการค้นหาแนวคิด ทฤษฎี แต่ควรเกิดจากการได้เห็นตัวอย่าง แบบอย่างที่หลากหลาย ดังที่ เคนอิจิโร โมจินักวิทยาศาสตร์ผู้เชี่ยวชาญด้านสมอง กล่าวว่าเมื่อต้นใช้ความคิดที่เกี่ยวกับหน้าที่และทิศทางของมหาวิทยาลัยในญี่ปุ่น ประสบการณ์และความรู้เฉพาะเรื่องมหาวิทยาลัยในญี่ปุ่นเพียงอย่างเดียวไม่อาจมองเห็นทิศทางได้ แต่ต่อเมื่อได้ไปศึกษาที่มหาวิทยาลัยเคมบริดจ์ในประเทศอังกฤษ จึงช่วยให้เกิดวิสัยทัศน์ขึ้นมาได้ชัดเจน^๔

อย่างไรก็ตาม ทิศทางของงานวิจัยจะเป็นไปอย่างไร หรือใครจะเป็นผู้เดินไปตามทิศทางนั้นย่อมต้องอาศัยทั้งจากแรงขับในระดับโครงสร้างของหน่วยงานนั้นๆ ที่จะเป็นส่วนเสริมสำคัญและต้องพร้อมจะทุ่มเททั้งทรัพยากรสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ แต่แรงขับที่จะเป็นแรงส่งได้ดีที่สุดคือความใคร่รู้เชิงวิชาการอย่างบริสุทธิ์ใจของผู้ลงมือทำวิจัยเอง

(๒) ทิศทางการวิจัยและอัตลักษณ์ของการวิจัยด้านสังคมศาสตร์ในทศวรรษหน้า

การวิจัยด้านสังคมศาสตร์ที่ผ่านมา เน้นการวิจัยด้านรัฐประศาสนศาสตร์ในเรื่องของนโยบายสาธารณะ (public policy) กับเรื่องของการจัดการสาธารณะ (public management) โดยมีการมองภาพกว้างของสังคมที่มีผลต่อการบริหารงานภาครัฐ และการบริหารงานภาครัฐที่มีผลต่อสังคม การวิจัยมีความสัมพันธ์กับพื้นที่เป้าหมาย (area base) ในเรื่องการพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังตัวอย่างเช่นที่มหาวิทยาลัยบูรพาได้กำหนดแผนแม่บทที่จะมีโครงการพัฒนาด้าน Eastern Sea Board เนื่องจากต้องการพัฒนาไปสู่ Globalization เป็นต้น

ประเด็นเรื่องการปรับตามความเปลี่ยนแปลงของสังคม เป็นบริบทที่มีผลต่อการบริหารงานของภาครัฐ การวิจัยควรพยายามสร้างความลึก และความชัดเจนในองค์ความรู้ที่เชื่อมโยงกัน ขับเคลื่อนไปในเชิงนโยบายกับเชิงของการบริหาร โดยนำเสนอไว้ในข้อเสนอแนะวิจัย อันเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย และข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ การวิจัยด้านสังคมศาสตร์ในอนาคต ควรระบุ (Identify) ให้ชัดเจนว่าเป็นการวิจัยที่เชี่ยวชาญ (expert) ด้านใด เพื่อสร้างความแข็งแกร่งในศาสตร์สาขาวิชาตอบสนองต่อปัญหาของสังคม นักวิจัยควรสร้างกลุ่ม เพื่อจะมีมุมมองจุดยืนต่อปัญหาการวิจัยที่หลากหลาย คำถามก็คือว่าแต่ละคนจะมีการพัฒนาการวิจัยของตัวเองได้อย่างไร

^๔ โมจิ, เคนอิจิโร, *อัจฉริยะ...วันที่สมองประทับใจ*, บัณฑิต ไรจน์อารยานนท์, ผู้แปล, (กรุงเทพมหานคร : สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น), ๒๕๕๕), หน้า ๓๑.

ทิศทางการวิจัยด้านสังคมศาสตร์ในอนาคต สามารถศึกษาได้เป็นสองกลุ่มใหญ่ๆ กลุ่มแรกก็คือวิจัยจากความสนใจของนักวิจัยเอง กลุ่มที่สองคืองานวิจัยที่มาจากความต้องการของหน่วยงานผู้รับบริการ แต่ต้องรู้ด้านสังคมศาสตร์มีขอบเขตที่กว้างมาก การกำหนดทิศทางการวิจัยด้านสังคมศาสตร์จึงเป็นไปได้ยากเพราะว่าทิศทางการวิจัยมักถูกกำหนดด้วยแหล่งทุน แต่นักวิจัยควรแสดงจุดยืนว่ามีความแกร่งในศาสตร์ด้านใด และทำการประยุกต์ความแข็งแกร่งนั้นให้เกิดเป็นผลงานวิจัยที่เข้ากับความต้องการสังคม ต้องเหลียวหน้าแลหลังสังคมตลอดเวลาการกำหนดประเด็นการวิจัยตามปัญหาสังคม ในประเทศที่พัฒนาแล้วส่วนใหญ่จะมีประเด็นใหญ่ๆ ทางสังคมว่าในอนาคตควรจะวิจัยเรื่องอะไร โดยต้องตีโจทย์ปัญหาสังคม ดำเนินการขับเคลื่อนเชิงนโยบายของสังคม แต่ถ้าเมื่อใดนักวิจัยเป็นผู้ที่ตามกระแสสังคม เช่น ขณะนี้สังคมสนใจเรื่องการทำแท้งก็ออกมาทำวิจัยเรื่องการทำแท้ง ก็ยากที่จะขับเคลื่อนเชิงนโยบายสู่สังคม

การวิจัยด้านสังคมศาสตร์ในอนาคตจะเกี่ยวข้องกับปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและพลังงาน โดยเฉพาะประเด็นที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกภาคส่วน ในระดับปฏิบัติการและระดับนโยบาย ผลงานวิจัยนำไปสู่การกำหนดนโยบาย ผลักดันให้เกิดการพัฒนาที่มีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม สังคมศาสตร์สิ่งแวดล้อมเป็นความรู้ใหม่ คนส่วนใหญ่มองว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมเกิดจากคนไม่เข้าใจ คนเป็นอย่างนั้นเป็นอย่างนี้ การแก้ไขปัญหามักใช้มุมมองทางด้านกฎหมาย แต่การวิจัยด้านสังคมศาสตร์ใช้การมีส่วนร่วม อาศัยการวิจัยเชิงประเมินและบูรณาการ มีการทำงานเป็นทีม และใช้วิจัยเชิงปฏิบัติการ

ทิศทางการวิจัยด้านสังคมศาสตร์ในอนาคตควรให้ความสำคัญเรื่องของแหล่งทุน พื้นที่การวิจัย การผลักดันการวิจัยไปสู่นโยบาย การตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานวิจัย การผลิตองค์ความรู้ใหม่ โดยเฉพาะแหล่งทุนในพื้นที่เพราะว่าสามารถทำในพื้นที่ได้ไม่เฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น สามารถทำในพื้นที่ใดก็ได้ การผลักดันเป็นนโยบายสาธารณะสามารถเกิดขึ้นได้ในระดับพื้นที่ การตีพิมพ์เผยแพร่ผลงานอาจจะมีการตีพิมพ์ในระดับนานาชาติ

องค์ความรู้ด้านสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศึกษาศาสตร์ มีความซ้ำซ้อนกันอยู่บางส่วน ดังนั้น การวิจัยจึงเป็นการบูรณาการองค์ความรู้ อาจเป็นการบูรณาการองค์ความรู้ในระดับพื้นที่ เพราะว่ามีพื้นที่วิจัยทับซ้อนกันอยู่ เป้าหมายหรือว่าวัตถุประสงค์ต่างๆ ซึ่งมีอยู่ในของตัวมันเอง ถ้าจะเอามารวมกัน อาจจะรวมกันไม่ได้ แต่ถ้าบูรณาการมีความเป็นไปได้ระดับหนึ่งเพราะจุดเน้นแต่ละศาสตร์ต่างกัน

ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคม ส่วนหนึ่งเป็นเพราะว่าวิทยาศาสตร์ศึกษาเชิงประจักษ์ เช่น น้ำเสียก็จะเอาเคมีไปแก้หรือวัดได้เป็นรูปธรรม แต่ทางสังคมศาสตร์ถ้าสร้างโครงการอะไรสักโครงการหนึ่ง แล้วก็

ไปย้ายคนออก ผลกระทบตรงนี้ไม่มีการที่จะวัดออกมาเป็นรูปธรรมได้ จึงต้องเอาสังคมศาสตร์ไปช่วย ศึกษาวิจัยตัวอย่างเช่นปัญหาที่ดินทำกิน ประชากรเข้าไปด้วยความยากจน การแก้ปัญหาเหล่านี้ต้องใช้ สังคมศาสตร์เข้าไปศึกษาจึงจะแก้ไขปัญหาได้ หรือว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนที่บ่อนอกหินกรูด ที่มี ปัญหาอยู่ทุกวันนี้ก็คือปัญหาทางด้านสังคม เพราะการที่ไม่ไว้วางใจในเรื่องของการประเมินผลกระทบด้าน สิ่งแวดล้อม (EIA) ก็ทำให้เกิดปัญหาตามมา จริงๆแล้ว ก็คือการหาคำตอบที่เป็นคำตอบสุดท้ายเป็นสิ่ง ที่ลำบาก เหล่านี้ล้วนเป็นองค์ความรู้ทางด้านสังคมศาสตร์ ในการที่จะเข้าไปช่วยทำการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหา อย่างแท้จริง

กรณีมาบตาพุด หากถามว่าผู้เชี่ยวชาญทางด้านสังคมศาสตร์ สาขาใดควรเข้าไป ทำการศึกษา สังคมวิทยาหรือมานุษยวิทยาหรือนิติศาสตร์คำตอบคือใช่ทั้งนั้น แต่สังคมศาสตร์ในปัจจุบัน ไม่มีการบูรณาการ การวิจัยด้านสังคมศาสตร์ในอนาคตจึงจำเป็นต้องมีความรู้ในการบูรณาการ ทั้ง ทางด้านสังคมศาสตร์มนุษยศาสตร์ และศึกษาศาสตร์ เพราะการวิจัยด้านวิทยาศาสตร์ส่วนใหญ่จะไม่แตะ ในเรื่องของคน จะไม่พูดถึงการเข้าสู่ (approach) ว่าเป็นอย่างไร แต่การวิจัยด้านสังคมศาสตร์ในอนาคต จะต่างกัน เพียงแต่การวิจัยในลักษณะนี้ยังไม่สามารถทำให้เป็นที่ยอมรับได้ เพราะว่าองค์ความรู้ใน ลักษณะนี้เพิ่งเข้ามาอยู่ในวงการวิชาการได้ไม่นาน ดังนั้น การวิจัยด้านสังคมศาสตร์ในอนาคตก็จะพบกับ ปัญหาเช่นนี้เช่นกัน

นักวิจัยในด้านสังคมศาสตร์ ควรมาร่วมกันพิจารณากำหนดประเด็นหลักว่าสังคมศาสตร์ซึ่งมี ความเป็นบูรณาการอยู่แล้ว ควรมาร่วมกันมองไปข้างหน้าว่าสังคมต้องการอะไรสมมติว่าเรื่องนโยบาย มี นโยบายอะไรในต่างประเทศ เช่น social sciences policy หรือเรื่อง health หรือเรื่อง poverty ก็ไป ประยุกต์นำสังคมศาสตร์เข้าไปศึกษาวิจัย

การมองไปถึงประเด็นโครงสร้างที่ยังมีข้อขัดข้อง หรืออุปสรรคที่ไม่อาจคลี่คลายไปในเร็ววัน ได้ ต้องมีการผนึกและประสานอย่างจริงจัง ดังที่ศาสตราจารย์ ดร.ทวิทอง หงส์วิวัฒน์ ให้ทัศนะว่ายังมี ปัญหาที่จะรวมคนที่ตอบสนองต่อปัญหาเดียวกันและร่วมกันได้ เพราะว่ายังมี “ความเฉื่อยของวัฒนธรรม ในสถานศึกษา” การทำงานด้านวิจัยจึงต้องผลักไปให้ถึงมหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยก็ต้องให้ ความสำคัญไม่ปล่อยให้ไปตามยถากรรม หากมหาวิทยาลัยเห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญก็ต้องทุ่มเท ทรัพยากร และให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่จนครบกระบวนการวิจัยให้ได้มาตรฐานและเป็นสากล

ข้อเสนอแนะเชิงสนับสนุนนี้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่านอกจากตัว นักวิจัยเองซึ่งมีความสามารถเชิงวิชาการแล้ว ยังจำเป็นต้องอาศัยผู้มีความความถนัดในเชิงระบบ แสวงหา ช่องทางให้ได้มาซึ่งงานวิจัย การผลิตงานวิจัยและการเผยแพร่งานวิจัยแต่สิ่งที่ตัวนักวิจัยเองต้องคำนึงเป็น อันดับแรกคือคุณภาพและเนื้อหาของงานวิจัย ที่นักวิจัยต้องอาศัยความชำนาญในเชิงทฤษฎีและความ

เข้าใจประเด็นปัญหาอย่างถ่องแท้ สามารถกำหนดเป้าหมายของงานวิจัยอย่างชัดเจนว่าเป็นเป้าหมายระดับใด เพื่อสิ่งใด ใครได้ประโยชน์ เป็นการวางนโยบาย แนวทางการแก้ไขปัญหา หรือเพื่อพัฒนา ดังนั้นงานวิจัยที่จะสัมฤทธิ์ผลเชิงประจักษ์ นอกจากนักวิจัยที่ต้องคำนึงถึงวิธีวิจัยอย่างเคร่งครัดแล้ว ยังต้องคำนึงถึงผู้ใช้ประโยชน์จากงานวิจัย และควรมีการบริหารให้งานวิจัยดำเนินไปครบขั้นตอนภายใต้ความสัมพันธ์ และการสนับสนุนกันอย่างไม่ตรีจิต

ทิศทางการวิจัยด้านสังคมศาสตร์ในอนาคต คือ การบูรณาการความหลากหลายระหว่างศาสตร์สาขาวิชา เพื่อการสร้างองค์ความรู้ที่ตอบสนองปัญหาสังคมและเกิดการนำไปใช้ประโยชน์อย่างแท้จริงโดยเน้นงานวิจัยที่มุ่งตอบปัญหาสังคม ให้สอดคล้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลง และเน้นสร้างองค์ความรู้ใหม่ เพื่อรับมือกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

(๓) ทิศทางและอัตลักษณ์งานวิจัยด้านศึกษาศาสตร์ในกระแสแห่งการเปลี่ยนแปลง

จากการศึกษาของ Becher and Trowler เรื่องอัตลักษณ์ของชุมชนนักวิชาการในมหาวิทยาลัยในประเทศนิวซีแลนด์ที่พบว่า ชุมชนสาขาวิชาใดนั้นสามารถถูกกำหนดลักษณะและขอบเขตจากอัตลักษณ์ที่คล้ายคลึงกัน ในขณะที่นักวิชาการที่มาอยู่ร่วมกันเพื่อแบ่งปันคุณค่า ความเชี่ยวชาญ และมาตรฐาน Lave and Wenger มองการรวมตัวกันของชุมชนนักวิชาการในมหาวิทยาลัยว่า อัตลักษณ์ไม่ได้ถูกกำหนดโดยปัจเจกเท่านั้นแต่ผ่านทางที่ปัจเจกถูกมองว่าเป็นสมาชิกของชุมชนนั้น ดังนั้นการได้มาซึ่งอัตลักษณ์ของหลักสูตรฯ ต้องเข้าใจผ่านทางสมาชิกหรือคณาจารย์ประจำหลักสูตร การเป็นสมาชิกของหลักสูตรนั้นต้องมีรูปแบบเฉพาะในการให้ความร่วมมือ โดยที่สมาชิกมีวัตถุประสงค์ร่วมกันนั้นทำให้อาจารย์แต่ละคนสามารถกำหนดอัตลักษณ์ของงานของตนเองไว้ได้อย่างชัดเจนภายในศาสตร์สาขานั้นๆ หลักสูตรที่มีอัตลักษณ์ทางวิชาการชัดเจนนั้นสร้างความน่าเชื่อถือให้กับอาจารย์ในหลักสูตรและสร้างความเป็นเจ้าของร่วมขององค์ความรู้จากการวิจัยของ Churchman ๒๐๐๖ มองว่า นักวิชาการจะเกิดการพัฒนาทางวิชาชีพจากสภาพแวดล้อมที่ร่วมมือเกื้อหนุนกัน ดังนั้น การเชื่อมโยงวัตถุประสงค์ของหน่วยงานกับเป้าหมายของบุคคลนั้นเป็นสิ่งจำเป็นต่อการรับมือกับการเปลี่ยนแปลงในองค์กร

งานวิจัยของ Gordon มองว่าอัตลักษณ์ของงานวิจัยและผลงานทางวิชาการเกิดจากความซับซ้อนของวงจรชีวิตทางวิชาชีพของอาจารย์ Churchman กล่าวถึงวิธีที่นักวิชาการได้ให้ความหมายหรือตีความอัตลักษณ์ของตนเองไว้อย่างหลากหลาย การเปลี่ยนแปลงขอบเขตสภาพแวดล้อม หรือการเปลี่ยนแปลงพันธกิจขององค์กรที่เขาสังกัดส่งผลให้เกิดทั้งความขัดแย้งในตนเอง หรือกับองค์กรต้องมีการเจรจาต่อรองบทบาทความรับผิดชอบที่เปลี่ยนแปลงไปของตน อย่างไรก็ตาม งานวิจัยหลายสาขาวิชา ที่คลุมเครือสับสนไหลหรือแยกส่วนเกินไป ทำให้นักวิชาการแต่ละบุคคลต้องกลับมาทบทวนบทบาทภายในสาขาวิชาของตน

จากการศึกษาฐานข้อมูลการวิจัยด้านศึกษาศาสตร์ ภาพรวมงานวิจัยที่ผ่านมาพบว่า เป็น การวิจัยในประเด็นการวิจัยที่หลากหลายเป็นไปตามความชำนาญ ความสนใจส่วนบุคคลของผู้วิจัย และ ปัญหาสังคมในแต่ละช่วงเวลา งานวิจัยส่วนใหญ่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานภาครัฐ รัฐวิสาหกิจและหน่วยงานอิสระต่างๆ โดยมีการนำผลวิจัยไปใช้ในการขับเคลื่อนนโยบาย การพัฒนา หลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน

ทิศงานวิจัยด้านศึกษาศาสตร์ คือการใช้มิติทางด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ในการ เชื่อมโยงประสานเข้ากับการทำงานด้านวิทยาศาสตร์และสุขภาพ การสร้างองค์ความรู้ใหม่ผ่าน กระบวนการวิจัยการจัดการเรียนการสอนทั้งในระดับมหบัณฑิตและดุษฎีบัณฑิต นอกจากนี้มีผลผลิตอยู่ที่ จำนวนและคุณภาพของบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาแล้วนั้น ยังต้องมุ่งผลิตองค์ความรู้ใหม่ในสาขาวิชาอีก ด้วย

“งานวิจัยด้านศึกษาศาสตร์ จะไม่ใช่งานวิจัยที่แยกออกจากหลักสูตร ไม่ใช่วิจัยก็ไปขึ้นหนึ่ง มั่นไม่ใช่อาจารย์ทำวิจัยก็ทำไป โดยที่ไม่เกี่ยวข้องกับหลักสูตร ความหมายของหลักสูตรหมายถึง รวมถึง ประเด็นที่หลักสูตรเราสนใจ เพราะจริงๆ เรา (คณาจารย์ในหลักสูตร) มีหน้าที่สร้างคนและสร้างองค์ ความรู้ให้แก่สังคม”

เมื่องานวิจัยไม่สามารถแยกจากหลักสูตรได้ ผลงานวิจัยจึงเป็นสิ่งกำหนดอัตลักษณ์ โดย ขับเคลื่อนงานวิจัยผ่านความเชี่ยวชาญของบุคลากรที่บ่มเพาะและพัฒนาการมาเป็นระยะเวลาอันนาน ทำให้ เป็นที่รู้จักและยอมรับในสังคม ผลงานวิจัยที่ผ่านมาจึงเป็นการเสริมสร้างอัตลักษณ์ให้เข้มแข็งขึ้น งานวิจัย มีส่วนในการขับเคลื่อนนโยบายของประเทศมากกว่า ๓๐ ปี โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายด้านการศึกษา เนื่องจากปรัชญาหรือฐานคิดมุ่งสร้างกระบวนการเรียนรู้โดยมีสาระสำคัญ คือ ให้ผู้เรียนคิดเป็น เผชิญกับ ปัญหา ทำความเข้าใจปัญหา

การร่วมกันผลิตผลงานวิจัยที่ส่งเสริมอัตลักษณ์นั้น ทำให้การนำการศึกษาไปใช้กับการ พัฒนาด้านประชากรศึกษาจึงมีความเข้มแข็งในเชิงวิชาการ ดังนั้นความชำนาญ และผลงานของนักวิจัยจึง เป็นสิ่งยืนยันกำหนดทิศทางงานวิจัย สิ่งที่อาจารย์ในกลุ่มยุคแรกเริ่มสะท้อนเกี่ยวกับการสร้างอัต ลักษณ์ของหลักสูตรและการเพิ่มศักยภาพในเชิงวิชาการของอาจารย์ กล่าวคือ

“การที่อาจารย์ในหลักสูตรมีบทบาทในการขับเคลื่อนโครงการวิจัยทำให้ตัวอาจารย์เองเกิด ความสนใจใคร่รู้ ศึกษาเพิ่มเติมด้วยตนเอง จนกลายเป็นความชำนาญ มีการบูรณาการความรู้ด้าน การ ประเมินผลเข้าสู่ การปรับปรุงหลักสูตรประชากรศึกษาแต่ละครั้งที่ผ่านมา หลักสูตรประชากรศึกษา ยังมี การพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการประเมินให้เหมาะสมกับบริบทที่เหมาะสมกับสถานการณ์”

อย่างไรก็ตาม การสร้างความเข้มแข็งในเชิงวิชาการนั้น ต้องทำผ่านการบูรณาการ การทำวิจัยต้องทำร่วมกับกระบวนการเรียนรู้พัฒนาการเรียนการสอนและงานบริการวิชาการ

“การประเมินแนวใหม่ คือเราไม่ได้ทำเป็น single approach สิ่งเหล่านี้เราทำ ผสมผสานไป กับกระบวนการเรียนรู้ และการบริการวิชาการ เราไม่ทำแยก เรานำจุดที่เราเข้มแข็ง มาจากการเรียนการสอน นำการเรียนการสอนมาสู่การวิจัยและมาสู่งานบริการวิชาการ งาน ๓-๔ อย่างนี้ทำให้เป็นเนื้อเดียวกัน เราไม่ได้ทำการบริการวิชาการแยกจากความเชี่ยวชาญ เราไม่รับงานวิจัย ที่เราไม่เชี่ยวชาญการแยกการเรียนการสอนจากความเชี่ยวชาญของอาจารย์ก็เป็นสิ่งที่เป็นไปได้”

สิ่งที่เด่นชัดของงานวิจัยด้านศึกษาศาสตร์ คือ

“การพัฒนาคุณภาพชีวิตผ่านการวิจัยโดยใช้เครื่องมือทางการประเมินผล”

นำผลการวิจัยมาปรับใช้แก้ไขปัญหาและพัฒนา ผลการวิจัยควรเป็นแหล่งอ้างอิงสำหรับ นานาชาติ หัวข้องานวิจัยที่ผ่านมา สามารถนำมาสังเคราะห์ปรับใช้ แก้ปัญหา ได้อย่างชัดเจน การขับเคลื่อนด้านการวิจัยเป็นไปในลักษณะที่วิจัย แม้งานวิจัยจะมีทุนวิจัยไม่สูงนัก แต่การร่วมกันกำหนด หัวข้อความสนใจ สามารถนำผลการวิจัยมาปรับใช้พัฒนาได้โดยตรง ซึ่งผู้ที่เกี่ยวข้องต่างร่วมรับผิดชอบ ร่วมพัฒนา แนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน

การยึดมั่นกับอัตลักษณ์และทิศทางกรวิจัย จะเป็นตัวกำหนดความเจริญก้าวหน้าในวิชาชีพ

“อาจารย์หลายคน ยังไม่ชัดเจนว่าตัวเองสนใจอะไร และเมื่อไม่ชัด มักจะถูกดึงไปช่วย โครงการนั้นบ้าง คนนี้บ้าง จนเลยเถิดไปใหญ่ พอรู้ตัวอีกที ตัวเองไม่มีความเชี่ยวชาญอะไรสักอย่าง อย่างนี้ไม่ถูกแล้ว มันส่งผลต่อการขอตำแหน่งทางวิชาการด้วย เพราะเขาใช้ความเชี่ยวชาญ ความชำนาญการ เป็นสาระสำคัญ เพราะหากขอ ผศ. รศ. ต้องรู้ว่าเชี่ยวชาญด้านอะไร พี่มองว่า อาจารย์ต้องเลือกทำวิจัยที่ เกี่ยวข้องกับหลักสูตร เกี่ยวกับภาระงานหลักของตัวเอง ก็คือ งานสอน”

งานวิจัยในปัจจุบันควรเน้นที่การบูรณาการของหลายศาสตร์ รวมทั้งบูรณาการในระดับ บุคคล

“ปัจจุบันนี้เน้นการบูรณาการ ไม่ใช่อย่างหลักสูตรเราที่เป็นการจัดการการศึกษา แล้วจะ เล่นมันเรื่องเดียวอย่างนี้ก็ได้ เพราะมันง่าย ศาสตร์แขนงใหม่ๆจะเกิดขึ้นได้อย่างไร เพราะการเกิดขึ้นของ สาขาวิชาใหม่ๆ ก็มาจากการผสมผสานความสนใจ ความเชี่ยวชาญของสาขาวิชาที่มีอยู่ อีกอย่างมันต้อง คำนึงถึงบริบท กาลเวลา ด้วยอย่างแต่ก่อน แนนอนพูดถึงการศึกษา ก็ต้องคิดถึงบริบทโรงเรียน เป็น การศึกษาในระบบ แต่ปัจจุบันมันไม่ใช่ เราารู้ว่าการศึกษาในระบบมีปัญหาไม่ใช่ งานวิจัยทำแค่แก้ปัญหาที่มี อยู่ นั่นแหละซ้ำแล้วซ้ำเล่ามันไม่เกิดประโยชน์ใดๆ เมื่อตอนนั้นมีศึกษานอกระบบ การศึกษาทางเลือก

การศึกษาตลอดชีวิต มันหลากหลายมากขึ้นมีทางเลือกมากขึ้น และเป็นบูรณาการมากขึ้น ลักษณะของอาจารย์ในหลักสูตรก็ควรหลากหลาย เพื่อเอาจุดนั้นมาเสริมกัน”

สอดคล้องกับข้อเสนอแนะของ (ดร.อุทัย ดุลยเกษม) ที่ได้ให้ความเห็นว่า แก่นของการศึกษานั้นจะแยกฐานคิดออกจากกันไม่ได้ ไม่ควรแยกกว่าเป็นฐานคิดด้านสังคมศาสตร์ ศึกษาศาสตร์ หรือมนุษยศาสตร์ แต่สำคัญที่การคิดและวิเคราะห์ประเด็น และทำการศึกษาไปที่ละปัญหาโดยไม่ต้องหวังหรือทำนายอนาคต เมื่อมองว่าเป็นทิศทางการวิจัย จึงไม่ควรมองว่าเป็นทิศทางของหน่วยงานใด ความสำคัญนั้นอยู่ที่คุณภาพนักวิจัยและความสามารถที่จะนำผลวิจัยนั้นไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพต่างหาก ซึ่งการวิจัยที่นักวิจัยดำเนินการไม่ว่าจะเป็นประเด็นปัญหาทางการเมือง เศรษฐกิจ ความไม่เป็นธรรมในสังคมไทย ความเสื่อมถอยทางจริยธรรม เป็นต้น ต้องมีเป้าหมายที่จะนำไปสู่สาธารณะชนอย่างชัดเจน

การพัฒนาการวิจัยไม่ว่าจะเป็นการศึกษาวิจัยในสาขาวิชาใด ต้องให้ความสำคัญกับวิธีคิดสาขาวิชาบางอย่างที่เน้นด้านเทคนิคและวิธีการ เช่น พลศึกษา การพยาบาล อาจมีปัญหาลงมือทำวิจัย เพราะการวิจัยนั้นเป็นกระบวนการคิด ให้วิธีมองสรรพสิ่งตามความเป็นจริง แล้วงานวิจัยนั้นก็จะต้องตอบโจทย์ได้ตรงกับสภาพความเป็นจริงได้^๕

ทิศทางการวิจัยด้านศึกษาศาสตร์ในอนาคต ควรเน้นการใช้ศาสตร์สาขาวิชาไปสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหาสังคม ทั้งทางด้านประชากร สิ่งแวดล้อม การจัดการ การศึกษา การจัดการทางการกีฬา และอื่นๆ ใช้อัตลักษณ์ในการกำหนดแนวทางการวิจัย งานวิจัยในอนาคตไม่สามารถสร้างองค์ความรู้หรือทำความเข้าใจปัญหาได้ด้วยศาสตร์เพียงศาสตร์เดียว แต่ต้องอาศัยการทำความเข้าใจต่อปัญหา การร่วมกันแก้ไขปัญหาจากหลายศาสตร์ หลายมุมมอง

กล่าวโดยสรุป ทิศทางการวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และศึกษาศาสตร์ในอนาคต เป็นงานวิจัยเพื่อนำไปกำหนดนโยบายสาธารณะ แก้ไขปัญหาทางสังคม ทิศทางงานวิจัยด้านสังคมศาสตร์ จึงควรบูรณาการศาสตร์สาขาให้ตอบสนองต่อปัญหาของสังคม แหล่งทุน และความเชี่ยวชาญของบุคลากร งานวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ ควรเป็นงานวิจัยที่มีความสัมพันธ์กับชุมชน มุ่งเน้นงานวิจัยเชิงบูรณาการศาสตร์สาขาวิชา เพื่อตอบสนองต่อสภาพปัญหาสังคมเช่นเดียวกัน ทิศทางการวิจัยด้านศึกษาศาสตร์ในอนาคตเน้นการใช้ศาสตร์สาขาสร้างกระบวนการเรียนรู้เพื่อตอบสนองต่อการแก้ไขปัญหาสังคม กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การวิจัยเชิงบูรณาการบนพื้นฐานของศาสตร์สาขาวิชา เพื่อตอบสนองต่อปัญหาสังคม อันนำไปสู่การขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ

^๕ อุทัย ดุลยเกษม, “บทความพิเศษ การพัฒนาการวิจัยทางการศึกษาของมหาวิทยาลัยไทย” ใน ศึกษาศาสตร์กับการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท พี.เอ.ลีฟวิ่ง จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๔-๕.

ข้อเสนอแนะ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรกำหนดนโยบายให้ชัดเจนเป็นรูปธรรม และเพื่อเป็นการผลักดันภารกิจด้านการวิจัยให้บรรลุสู่เป้าหมาย โดยกำหนดเป็นยุทธศาสตร์การวิจัยในอนาคต ดังนี้

ยุทธศาสตร์การวิจัยที่ ๑ ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างการวิจัยเชิงบูรณาการ
เป้าประสงค์ยุทธศาสตร์

- (๑) การบูรณาการศาสตร์สาขาวิชาในการวิจัย
- (๒) การสร้างงานวิจัยสหวิทยาการ (Interdisciplinary) เพื่อตอบสนองต่อปัญหาสังคม
- (๓) การเสริมสมรรถภาพการวิจัยเชิงบูรณาการแก่บุคลากรอย่างเป็นระบบ

มาตรการที่ ๑.๑ การเชื่อมโยงและบูรณาการหน่วยงานระดับต่างๆ ของการวิจัย โดยเน้นการนำไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมของหน่วยงานทั้งในระดับคณะฯ ระดับภาควิชา และระดับสาขาวิชา

มาตรการที่ ๑.๒ การจัดระบบสมดุลและประสานสัมพันธ์ เน้นหาการวิจัยเน้นการกำหนดทิศทางและโจทย์ของงานวิจัยที่ครอบคลุมทุกระดับ ทั้งระดับชาติ ระดับสถาบัน และระดับปฏิบัติการ ให้มีเนื้อหาการวิจัยที่ครอบคลุมและเชื่อมโยงบูรณาการศาสตร์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในศาสตร์สาขาวิชาต่างๆ โดยเนื้อหาการวิจัยต้องสามารถตอบโจทย์ตามความต้องการของประเทศและผู้ใช้งานวิจัยได้ มีความครอบคลุมทั้งโจทย์การวิจัยเชิงหลักการ (วิจัยพื้นฐานและวิจัยประยุกต์) และโจทย์การวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ยุทธศาสตร์การวิจัยที่ ๒ ยุทธศาสตร์การเสริมสร้างกลไกการขับเคลื่อนการวิจัย
เป้าประสงค์ยุทธศาสตร์

- (๑) สร้างหน่วยงานที่มีศักยภาพในการบริหารจัดการงานวิจัยเพื่อขับเคลื่อนการวิจัยเชิงบูรณาการ
- (๒) สร้างกลไกขับเคลื่อนกระบวนการวิจัยที่เป็นรูปธรรม
- (๓) สนับสนุนกระบวนการวิจัยของบุคลากรอย่างเป็นระบบ

มาตรการที่ ๒.๑ การปรับระบบโครงสร้างการบริหารจัดการงานวิจัย

มาตรการที่ ๒.๒ การพัฒนาระบบการบริหารจัดการงานวิจัยและงบประมาณด้านการวิจัยให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล อันหมายถึงการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า และเป็นการวิจัยที่ตรงกับความต้องการ ความจำเป็นและทันเวลา

มาตรการที่ ๒.๓ การสร้างวัฒนธรรมในการทำงานด้านการวิจัย การผลิต การเผยแพร่และการใช้งานวิจัย โดยกำหนดเป็นแนวทางการปฏิบัติ การส่งเสริมและพัฒนาการวิจัยอย่างเป็นรูปธรรม การ

รวมกลุ่มของผู้ใช้ประโยชน์จากงานวิจัยในทุกระดับ ตั้งแต่ผู้วิจัยไปจนถึงประชาชนทั่วไป การเพิ่มคุณภาพในงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ในระดับบัณฑิตศึกษา

มาตรการที่ ๒.๔ การพัฒนาบุคลากรและคุณภาพงานวิจัยโดยการเพิ่มสัดส่วนทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพของนักวิจัย

มาตรการที่ ๒.๕ การพัฒนาสื่อและเทคโนโลยี เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการวิจัย โดยเน้นการสนับสนุนกระบวนการสืบค้นและวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัย

มาตรการที่ ๒.๖ การพัฒนาระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการเข้าถึงและการขยายองค์ความรู้จากการวิจัย โดยใช้ประโยชน์ด้วยการศึกษาดูด้วยตนเองจากแหล่งความรู้สารสนเทศ

ยุทธศาสตร์การวิจัยที่ ๓ ยุทธศาสตร์การปฏิบัติการวิจัยเชิงรุก

เป้าประสงค์ยุทธศาสตร์

(๑) เพิ่มอิสระและความคล่องตัวให้แก่กลไกการวิจัย ผลักดันให้งานวิจัยทันต่อความต้องการของสังคม

(๒) ผลักดันผลงานวิจัยเชิงบูรณาการสู่การขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ สร้างองค์ความรู้การจัดการเรียนการสอน และศาสตร์สาขาวิชา

(๓) เป็นฐานการวิจัยในระดับท้องถิ่น เป็นเสาหลักทางวิชาการในระดับชาติ และเป็นแหล่งอ้างอิงองค์ความรู้ในระดับนานาชาติ

มาตรการที่ ๓.๑ ผลักดันให้การวิจัยมีลักษณะที่มุ่งความเป็นเลิศในแต่ละศาสตร์สาขา (Core Excellence) เพื่อเสริมสร้างความเชี่ยวชาญ โดยเน้นการวิจัยเชิงบูรณาการ รวมทั้งมีการผนึกกำลังสร้างเครือข่ายความเป็นเลิศร่วมกันทั้งในประเทศและต่างประเทศ

มาตรการที่ ๓.๒ การพัฒนานักวิจัยด้วยระบบนักวิจัยพี่เลี้ยง โดยเน้นพัฒนาในเชิงกลยุทธ์ระยะยาว (Strategic Manpower Needs) สร้างนักวิจัยพี่เลี้ยง อาจารย์ที่ทำหน้าที่วิจัย และบุคลากรสนับสนุนการวิจัย

มาตรการที่ ๓.๓ การพัฒนาขีดความสามารถในการวิจัย การรวมพลังเพื่อผลิตงานวิจัยที่มีผลต่อการพัฒนาประเทศ เน้นการพัฒนาในทุกด้านที่เป็นปัญหาเร่งด่วนในสังคม

บรรณานุกรม

ประทีป ฉัตรสุภาวงศ์ และคณะ. โครงการศึกษาทิศทางการวิจัยด้านสังคมศาสตร์ มนุษยศาสตร์ และศึกษาศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. คณะสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๔.

พระศรีวิสุทธิโมลี (ประยุทธ์ ปยุตโต). “อุดมคติและแนวทางการศึกษาที่สอดคล้องกับสภาพความเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม และเอกลักษณ์ของบ้านเมืองไทย”. ใน บนเส้นทางแสวงหาโฉมหน้าใหม่ของการศึกษาไทย. รายงานการประชุมทางวิชาการครั้งที่สี่ พฤษภาคม ๒๕๑๖ กรมสามัญศึกษา, ๒๕๑๖.

โมจิ เคนอิจิโร. **อัจฉรรย์...วันที่สมองประทับใจ**. บัณฑิต โรจน์อารยานนท์. ผู้แปล. กรุงเทพมหานคร: สมาคมส่งเสริมเทคโนโลยี (ไทย-ญี่ปุ่น), ๒๕๕๕.

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ และจุมพล หนีมพานิช. “การวิจัยทางสังคมศาสตร์” ใน เอกสารการสอนชุดวิชา มนุษย์กับสังคมสาขาวิชาศิลปศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๕.

อุทัย ดุลยเกษม. “บทความพิเศษ การพัฒนาการวิจัยทางการศึกษาของมหาวิทยาลัยไทย” ใน ศึกษาศาสตร์กับการเปลี่ยนแปลงสังคมไทย. กรุงเทพฯ: บริษัท พี.เอ.ลีฟวิ่ง จำกัด, ๒๕๕๒.